

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

MAR'ÂŞİZÂDE AHMED KUDDÛSÎ'YE GÖRE TARİKATIN ALTI ERKÂNI

Lütfi ALICI¹-Gülcan ALICI²

Özet

Mar'âşîzâde Ahmed Kuddûsî, XVIII. asrın ikinci yarısı ile XIX. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Babası, Maraş'tan Bor'a göç eden Nakşibendî müşşidi Eş-Şeyh Seyyid İbrahim Efendi'dir. Ahmed Kuddûsî, H 1183-M 1769 yılında Niğde'nin Bor ilçesinde doğmuştur. İlim tahsili ve tasavvufi seyrü sülûkunun ardından Kuddûsî'ye, babası ve Turhallı Mustafa Efendi tarafından Nakşibendî icâzetnâmesi verilmiştir. Kuddûsî, Hz. Peygamber'e muhabbeti sebebiyle Hicaz'a gitmiş, Mekke ve Medine civarında on yedi yıl mücavir olarak kalmıştır. Bor'a döndükten sonra bir müddet Nakşî usulünce icazet veren Kuddûsî, ehlullahtan aldığı manevi bir işaretle Kâdirî tarikatına geçmiştir. H 1265-M 1849 tarihinde vefat eden Kâdirî müşşidi Mar'âşîzâde Ahmed Kuddûsî'nin kabri Niğde'nin Bor ilçesindedir. Şiirlerinde Kuddûsî mahlasını kullanan mutasavvıf şairin en tanınmış eseri divanıdır. Kuddûsî Divanı'nda tasavvuf yolunun başlangıcından nihayetine kadar adap ve erkânı anlatmaktadır. Bu bağlamda Kuddûsî Divanı'nda yer alan erkân-ı tarikat konulu gazel oldukça dikkat çekicidir. Kuddûsî, söz konusu şiirinde Ahyâr'dan rivayetle hilye-i Ebdâl da denilen tarikatın altı temel erkânını anlatmıştır. Şiirde bahsedilen erkân-ı tarikat bütün tasavvufi mahfiller tarafından kabul edilebilecek mahiyettedir. Bu makalede, Ahmed Kuddûsî hakkında bilgi verilip anılan gazelinin şerhi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Ahmed Kuddûsî, Erkân-ı Tarikat, Hilye-İ Ebdâl, Şerh.

Six Ways of The Sect According To Mar'âşîzade Ahmed Kuddusi

Abstract

Mar'âşîzade Ahmed Kuddusi has been lived in the second half of the XVIII. century and the first half of the century XIX. His father's name is Naqshbandi murshid Eş-Şeyh Seyyid İbrahim Efendi who migrated from Marash to Bor. Ahmed Kuddusi was born in the Hijri 1183-the common era 1769 in the Bor that is borough of Nigde. After his study of science and mysticism, his father and Turhallı Mustafa Efendi gave him the Naqshibendi practicing certificate. Kuddusi went to Hijaz because of his love with the prophet and remained in the contiguous of Mecca and Medina for seventeen years. After returning to Bor, Kuddusi who practiced Naqshi for a while, passed on to Qadiriyya with a spiritual sign from the saints. The tomb of the Qadiriyya mentor Mar'âşîzade Ahmed Kuddusi, who passed away in 1849, is located in Bor borough of Nigde. The most well-known work of the sufi poet who used Kuddusi name in his poems is his divan. In the Kuddusi Divan, he tells rules and conventions from the beginning to the end of sect. In this context, the ode on the way of sect in the Kuddusi Divan is quite striking. In his poem, Kuddusi mentioed from Ahyar who described the six basic acts of the sect known as the hilye-i Ebdal. The way of sect mentioned in the poem is a form that can be accepted by all sufi members. In this article, information was given about Ahmed Kuddusi and the poem mentioned above was examined.

Key Words: Maraş, Ahmed Kuddusi, The Way of Sect, Hilye-i Ebdal, Explanation.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, lutfialici@gmail.com

² Arş. Gör. Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulcanalici75@gmail.com

Anadolu'da yetişen mutasavvıf şairlerin en meşhurlarından olan Ahmed Kuddûsî, XVIII. asrın ikinci yarısı ile XIX. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Asıl adı Ahmed olan şair şiirlerinde Kuddûsî mahlasını kullanmıştır. Aslen Maraşlı olmakla birlikte Ahmed Kuddûsî, H 1183-M 1769 yılında Niğde'nin Bor ilçesinde dünyaya gelmiştir. Daha çok Şeyh Ahmed, Kuddûsî Baba, Maraşîzâde ve İbnü'l Mer'aşî adlarıyla tanınmaktadır. Ahmed Kuddûsî'nin babası, Maraş'tan Bor'a göç eden El-Hacc Eş-Şeyh Seyyid İbrahim Efendi'dir. İbrahim Efendi medrese tahsili yapmış, Nakşibendî tarikatının Ahrariyye koluna mensup âlim bir mürşittir. Eş-Şeyh Seyyid İbrahim Efendi (ö. 1786), Maraş'ta; Seyyidler/Lutfullahlı/Tekerekli olarak anılan aileye mensup olarak bilinmektedir. Ahmed Kuddûsî'nin ilk hocası hem âlim hem de kâmil bir zat olan babası Seyyid İbrahim Efendi olmuştur. Kuddûsî, babasından ilk önce İslami ilimleri tahsil etmiş ardından da Nakşî tarikatının adabına göre tasavvuf terbiyesi almıştır (Kuddûsî, Pend-nâme, KMMK, 2444/1, v.: 30b; Kuddûsî, İcâzet-nâme, KMMK, 2444/3, v.: 88a; Tenik, 2011, s. 12-38).

Kuddûsî, on sekiz yaşında iken babası İbrahim Efendi vefat etmiştir. Bu hadise üzerine Kayseri'de Hüseyin Efendi'den gördüğü medrese eğitimini yarıda bırakarak Turhal'a gitmiştir. Bir müddet Turhal'da kalan Kuddûsî, orada Nakşibendî Şeyhi Turhallı Mustafa Efendi (ö. 1782)'nin terbiyesinden geçmiştir. Mürşidi Turhallı Mustafa Efendi, İstanbul'a gitmeye karar verince, Kuddûsî de Hicaz'a gitmek üzere oradan ayrılmıştır (Kuddûsî, Nasâih, KMMK, 2444, v.: 201b; Tenik, 2011, s. 39). Kuddûsî, Hicaz'a yaptığı bu ilk ziyarette, önce hac vazifesini yerine getirmiş, bir yıl Mekke ve Medine civarında kaldıktan sonra, tekrar Anadolu'ya dönmüştür. M 1807 ve 1810 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşlarında Osmanlı ordusunda Ruslara karşı Şumnu kentinin savunmasında bulunmuştur (Kuyumcu, 1982, s. 22; Tenik, 2011, s. 41). Bu savaştan sonra İstanbul'da ikamet etmeye başlayan Kuddûsî, bir müddet sonra annesinin isteği üzerine tekrar Bor'a dönmüştür. Bu kez de gönlündeki Peygamber sevgisi Kuddûsî'yi durdurmamış ve Kuddûsî, bu muhabbetle ikinci defa Hicaz seyahatine çıkmıştır (Tenik, 2011, s. 41-42).

Peygamber sevgisiyle Hicaz'a giden şair, bu ikinci seferde on yedi yıl Mekke ve Medine'de mücavir olarak kalmıştır. Hiç evlenmemeye niyetlenip Hicaz'da mücavir olarak kalmak istediği hâlde, "Rum'a git, orada çok evlen, senin için üstün derece ve makamlar bu aile kadrosu içinde hâsıl olacaktır." manevi işareti ve annesinin devamlı isteği üzerine Bor'a dönmüştür. Manevi işarete uygun yaptığı evliliklerinden Kuddûsî'nin birçok evladı olmuştur. Babası ve Turhallı Mustafa Efendi'den aldığı hilafetle Nakşî usulünce icazet vermeye devam eden Kuddûsî, daha sonra ehllullahtan aldığı manevi bir işaretle Kâdirî tarikatına girmiştir. Tasavvuf ehlinin kadrini bilmeyenlerin çeşitli iftira ve hakaretlerine maruz kalan şair, senelerce evinden çıkmayıp inziva ve tecrit hayatı yaşamıştır. H 1265-M 1849 tarihinde vefat eden şairin kabri Niğde'nin Bor ilçesindedir (Kuddûsî, Pend-nâme, KMMK, 2444/1, v.: 24b-25a; Kuddûsî, Nasâih, KMMK, 2444, v.: 201b; Kuddûsî, Mektup, KMMK, v.: 203b; Kuyumcu, 1982, s. 18-46; Tenik, 2011, s. 42-43). Kuddûsî, vasiyetine uygun olarak Niğde bezine sarılıp Eski Mezar'a defnedilmiştir (Vasiyyet-nâme-i Kuddûsî, KMMK 2444/2: v.: 34a, 34b).

Kuddûsî'nin edebi şahsiyetinin temelinde yıllarca süren tasavvuf terbiyesinin birikimi mevcuttur. O, İlahî aşkın tutkusuyla yıllarca uzlet hayatı yaşamamanın neticesinde duygu ve aşk ile yoğrulmuş zengin gönül dünyasına kavuşmuştur. Onun bu gönlünden yansıyan şiirleri estetik kaygılardan uzak İlahî bir ilhamın ürünleridir. Kuddûsî, bu şiirlerini insanları dünya hayatının dar ve sıkıcı bağlarından kurtararak Hakk'a ulaştırmak gayesiyle yazmıştır (Tenik, 2011, s. 60-64).

Kadirî mürşidi olarak tanınan Kuddûsî'nin eserlerinde üveysilik yoluyla manevî pîr ve mürşit olarak kabul ettiği Abdülkadir-i Geylânî ve Mevlânâ'nın etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Evliyullahın yolları arasında fark gözetmeyen tarikat taassubundan uzak câmiu't-turuk³ anlayışına sahip olan Kuddûsî, kendisinden önce yaşamış büyük mutasavvıfların hemen hepsinden istifade etmiştir. Bu anlayışla yazdığı şiirlerinde tekke atmosferini terennüm etmiş, tarikat adabını işlemiş, tasavvuf ahkâmını anlatmış ve dervişlik halini en içli bir şekilde ele almıştır. Söz konusu şiirlerinde genel olarak ilahî aşk, zikir, peygamber sevgisi, tefekkür, uzlet, tevbe, tevhit, mahv, seyrü sülûk gibi temel tasavvufi konularının hemen hepsini işlediği gibi tasavvuf şiirinin poetikasını da dile getirmiştir. Bu hususiyetleriyle zamanından günümüze kadar Kuddûsî ve şiirleri bütün tasavvufî mahfillerde rağbet görmüştür (Kara, 2004, s. 246; Tenik, 2011, s. 53-56).

Kuddûsî'nin günümüze intikal eden yedi eseri vardır. Şairin eserleri tasavvuf edebiyatı ve kendi hayatı hakkında kaynak olması bakımından oldukça mühimdir.

1. Dîvân: Kuddûsî'nin en hacimli eseridir. Dinî-tasavvufi şiirlerden müteşekkil olan divanda şiirler, çoğunlukla aruz, az da olsa hece vezniyle yazılmıştır. Şair, divanında tasavvufun bütün konularını ilahi aşkın ateşiyle sanat endişesi taşımadan samimi bir şekilde dile getirmiştir. Eser, zengin tasavvufi muhtevasıyla tasavvuf edebiyatı açısından oldukça mühimdir. Bu sebeple tasavvuf muhitlerinde çok rağbet gören eserin kütüphanelerde birçok yazma nüshası ve taş baskısı bulunmaktadır. Divanın üç önemli nüshası Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu.: 2444, İÜ Kütüphanesi, Nu.:1487 ve İbrahim Eren'de bulunmaktadır (Tenik, 2011, s. 53-56). Kuddûsî Divanı, Fehmi Kuyumcu ve Ahmet Doğan tarafından neşredilmiştir. Ali Tenik de Kuddûsî hakkında doktora çalışması yapmıştır (Kuyumcu, 1982, Kuddûsî Divanı; Doğan, 2013, Kuddûsî Divanı; Tenik, 2011, Ahmed Kuddûsî İbnü'l-Maraşî).

2. Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr: Arapça, dinî tasavvufi bir eserdir. Eser Allah'a vuslatı amaç edinen salikin din ve dünya hayatını yaratıcısının rızası doğrultusunda yaşamasına yardım amacıyla yazılmıştır. Yazma bir nüshası Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu.: 2444 kayıtlı Külliyyât-ı Kuddûsî içinde bulunmaktadır. Hüseyin Sunar eseri yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır (Tenik, 2011, s. 56). Eser, ayrıca Dr. Alp Eren Han tarafından Türkçeye tercüme edilerek neşredilmiştir.

³ Câmiu't-turuk: Meşayihden bazıları tek bir tarikattan değil de birden fazla tarikattan irşat izni ve icazeti alırlar. Bu tarikatlardan birinde ağırlıklı olarak irşat yapıyor ve salikleri bu yollardan biri üzere teslik ediyor olsalar da izinli oldukları yollardan bazı uygulamaları da irşat tarzlarına yansıtabilirler. Bazen de -ki bu nadiren olur- bazı salikleri bu yollardan biri üzere eğitirken, başka bazı salikleri başka bir yolda eğitebilir. Hatta zaman zaman halifelerine farklı yollardan icazet verdikleri de olabilir. Her halükârda, bu farklı yolların silsileleri o zatın şahsında birleştiği için farklı kanallardan kendisine feyz akışı olur. Bu durum tasavvuf tarihinde "yolları (kendisinde) birleştiren kimse" anlamında "câmiu't-turuk" ifadesiyle dile getirilir (<http://www.ilimveirfan.com.tr> 27.11.2016). Ahmed Kuddûsî de önce Nakşibendî daha sonra da Kâdirî tarikatında icazet almıştır. Kuddûsî şu beytinde;

Yok ayrı gayrı evliyânın yolları hak cümlesi
Hem Halvetî hem Celvetî hem Kâdirî hem Nakşîyem (Doğan, 2013, s. 494, G. 457/3)

câmiu't-turuk anlayışını ve hak tarikatlar arasında fark görmediğini dile getirmiştir.

3. Pendnâme-i Kuddûsî: Türkçe, dinî tasavvufi bir nasihatnamedir. Risalenin yazma bir nüshası Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu.: 2444/1 kayıtlı Külliyyât-ı Kuddûsî içinde bulunmaktadır (Tenik, 2011, s. 57).

4. Nasâih-i Kuddûsî: Eser, Kuddûsî'nin hayatı, devrin sosyo-ekonomik durumu ve bazı tasavvufi konularda yazılmış bir risaledir. Risalenin yazma bir nüshası Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu.: 2444 kayıtlı Külliyyât-ı Kuddûsî içinde bulunmaktadır (Tenik, 2011, s. 57).

5. Vasiyyetnâme-i Kuddûsî: Risale, Kuddûsî'nin vasiyetinden müteşekkildir. Kuddûsî, eserinde vefatından sonra nasıl defnedileceği hususunda vasiyetlerde bulunmuştur. Risalenin yazma bir nüshası Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu.: 2444/2 kayıtlı Külliyyât-ı Kuddûsî içinde bulunmaktadır (Tenik, 2011, s. 59).

6. Mektuplar: Kuddûsî'nin akraba ve dostlarına yazdığı sekiz adet mektubu vardır. Mektuplar, din, tasavvuf ve nasihat muhtevalıdır. Mektuplardan beşinin yazma nüshaları Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu.: 2444 kayıtlı Külliyyât-ı Kuddûsî içinde bulunmaktadır (Tenik, 2011, s. 58). Diğer üçü de Merhum M. Asım Köksal'ın istinsah ettiği defterde bulunmaktadır (Köksal, 2001, s.127-141).

7. İcâzetnâme-i Kuddûsî: Risale manzum ve mensur iki bölümden oluşmaktadır. Eser, Kuddûsî'nin manevi yolla bütün müminlere verdiği zikir icazetnamesini ihtiva etmektedir. Risalenin yazma bir nüshası Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu.: 2444/3 kayıtlı Külliyyât-ı Kuddûsî içinde bulunmaktadır (Tenik, 2011, s. 58-59). İcâzet-nâme'nin başka bir nüshası da Konya Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, TY. Nu.: 10111'de bulunmaktadır (<https://www.yazmalar.gov.tr> 23.112016).

Kuddûsî'nin bu eserleri içerisinde zengin dinî ve tasavvufi muhtevalarıyla en fazla tanınanı divanıdır. Kuddûsî'nin divanı kendi hayatı, tasavvuf edebiyatı, tasavvufi yolunun başlangıcından nihayetine kadar adap ve erkânı hakkında kaynak olması bakımından oldukça önemlidir (Alıcı ve Gedik, 2018: s. 220-223). Ahmed Kuddûsî, şiiri dinî-tasavvufi konuları anlatmak için bir vasıta olarak kullanmıştır. Allah ve peygamber sevgisi, mürşide bağlılık, nasihat, tasavvuf yolunun adap ve erkânı şiirlerinin ana konularıdır. Dinî tasavvufi vadiye yazdığı âşıkane ve hikemî şiirleri oldukça orijinal ve dikkat çekicidir (<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com> 24.03.2008). Bu şiirlerinden bir tanesi de Ahyâr'dan rivayetle tarikatın altı erkânını anlattığı gazelidir.

Tarikatlarda teşekküllerinden günümüze dervişlerin seyrü sülûku sırasında Kuran ve sünnet çerçevesinde bazı eğitim ve öğretim usulleri kabul görmüştür. Genel olarak adap ve erkân adı verilen bu manevi eğitim ve öğretim usullerinden bazıları hemen her tarikat tarafından benimsenmiştir. Ahmed Kuddûsî'nin söz konusu şiirinde dile getirdiği erkân-ı tarikat da tarikatlarda yaygın olarak görülen temel esaslardandır. Söz konusu gazele göre Hilye-i Ebdâl da denilen tarikatın temel altı erkânı/esası şöyledir.

- 1 Erkân-ı tarikat didiler altıdır Ahyâr
Hem hilye-i Ebdâl dinilir bunlara ey yâr

Ey sevgili dost, ahyâr/Allah erleri, tarikat erkânının altı olduğunu söylediler. Tarikatın bu altı erkânına aynı zamanda hilye-i Ebdâl da denir.

Kuddûsî, gazeline şiirin konusunu beyan etmekle başlamaktadır. Buna göre şiirin konusu tarikatın altı erkânıdır. Şair, tarikatın bu altı temel erkânını Ahyâr'dan rivayetle nakletmektedir. Ahyâr, ricâlü'l-gayb olarak anılan gayb erenlerindedir. Ricâlü'l-gayb/ricâlullah, ilâhî hakikatlerin mazharı olup âlemde tasarruf sahibi gizli ve aşikâr veliler topluluğudur (Uludağ, 2008: C 35, s. 80-82). Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakikatlere ve sırlara vâkıf oldukları için ricalü'l-gayb adı verilen bu seçkin kişilerin kendi aralarında bir hiyerarşi vardır. Ancak her mertebedeki ricalü'l-gaybın adları ve hiyerarşideki yerleri çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde gösterilmiştir. Meselâ, *Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Ca'fer el-Kettanî*'ye (322/934) izafe edilen rivayetlerden birinde ricâlü'l-gayb, aşağıdan yukarıya *nükabâ, nücebâ, ebdâl, ahyâr, umud* ve *gavs* şeklinde sıralanmıştır. Zünnûn el-Mısırî (245/859)'de aynı sıralamayı vererek bunların sayılarını şöyle belirtir: "*Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, büdelâ kırk, ahyâr yedi, umud dört ve gavs da bir* kişidir. Büyük peygamberlerin yerine, onlardan '*bedel*' sayılan ricâlü'l-gayb⁴, "*Allah'ın yeryüzünü kendilerine musahhar*" kıldığı kimseler olarak değerlendirilmişler ve "*Rabbinin ordularını ondan başka kimse bilmez*" ayeti de onlara bir işaret sayılmıştır. Bu zatların, âlemin intizam sebebi olduğuna ve insanların işlerini tanzim ettiklerine inanılır (Ögke, 2001: s. 162). Bu zatlardan Ahyâr ve Abdâl gayb erenlerindedir. Ahyâr/hayırlılar, dünya düzenini koruyan seçkin insanlardandır. Bunların sayıları çeşitli kaynaklara göre, altı ila üç yüz arasında değişmektedir. Abdâl da bir anda birçok yerlerde görülebilen, insanların işlerinde tasarruf için manevi müsaade verilmiş kişilerdir (Cebecioğlu 1997: s. 97, 59-60). Ahyâr'dan nakledilen tarikatın söz konusu altı temel erkânına aynı zamanda hilye-i Ebdâl/Ebdâlların güzel hasletleri denilmektedir.

- 2 Evvelkisi taklîl-i ta'âm oldu azîzim
İkincisi taklîl-i menâm itmeli zinhar

Ey azizim, bunlardan birincisi az yemek, ikincisi de az uyumaktır.

Tarikatın altı temel erkânından birincisi *taklîl-i ta'âm/yemeği azaltmaktır*. Az yemek, Hak yolunda yürümenin birinci temel şartıdır, peygamberler ve evliyalar huyudur. Nitekim Peygamber Efendimiz (SAV); "*İnsanoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır.*", "*Az yiyerek maddi manevi hastalıklarınızı tedavi ediniz.*", "*Çok yemek ve içmekle kalbinizi öldürmeyin!*" gibi hadis-i şerifleriyle az yemeyi tavsiye etmiştir. İnsan nefsinin azdıran şeylerin başında yeme içmede sınır tanımama gelir. Bu sebeple ehl-i tasavvuf nefse karşı Allah rızası için riyazet ve mücâhede yolunu tutmuşlardır. Riyazet; az yiyip içme, az uyuma, çok ibadet etme, nefsin arzuladığı şeylerin aksini yapma, dünya lezzetlerinden sakınmak suretiyle nefsi terbiye etme, ahlâkı güzelleştirme demektir. Riyazetin de ilk

⁴ Muhyiddin ibn Arabî (638/ 1240) ricâlü'l-gayb hiyerarşinin en altına *melamiyye, muhaddesûn, ahillâ* ve *ümenâ* gibi sayıları belli olmayanları da eklemek suretiyle anahatlarıyla *mustefûn/müctebûn, nükabâ, ahyâr, nücebâ, ebdâl, evtâd, imâmân* ve *kutub* şeklinde sıralamıştır. Mehmed Nuri Şemseddin'in *Miftâhu'l-Kulûb* adlı eserinde de üçler, yediler, kırklar şeklinde anılan ricâlü'l-gaybın mertebeleri ve sayılarını verilmektedir (Ögke, 2001: s. 162; El-Hac Mehmed Nuri Şemseddin El-Nakşibendî, 1992: s. 47-48).

şartı az yemektir. İkinci şartı da *taklîl-i menâm/ uykuyu azaltmaktır*. Kişi az yiyince tabii olarak az uyur. Az uyumaktan maksat uykusuzluk değil, geceyi ibadet, tefekkür ve tezekkürle değerlendirmektir. Seher vakitlerinde sıcak yataktan aşkla kalkıp huzura durabilmektir (Artıran, <http://www.derindusunce.org> 15.08.2018; <https://sorularlailamiyet.com> 15.08.2018; <http://www.dinimizislam.com> 04.09.2018).

- 3 Üçüncüsü taklîl-i kelâm dinle birâder
Dördüncüsü bu kim idesin uzlet-i ağıyâr

Dinle kardeşim, üçüncüsü az konuşmak, dördüncüsü de Allah'tan başkasını gönlünden çıkarmaktır.

Tarikat erkânı olarak riyazetin üçüncü temel şartı az konuşmaktır. Az konuşmak, hadiseler karşısında sabır, sükût, tevekkül ve teslimiyet yolunu tutmaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (SAV); *“Dilini tutan kurtulur.”*, *“Selamet isteyen, sükût etsin, dilini tutsun!”* gibi hadis-i şerifleriyle az konuşmayı tavsiye etmiştir. Dile sahip olmaktan gaye kişinin gıybeteye düşmemesi, yerini ve haddini bilmesi, bir ölçü ve edep içerisinde az ve öz konuşmasıdır. Kişi, kendi dili altında gizlenmiştir, konuşunca ortaya çıkar. İnsana gelen belalar dilindedir. Dilini tutan, sır saklayan muradına erer⁵. Dilini tutmak, sadece dilin susması değil gönlün de susmasıdır. Dilini tutmak iyi insanın, kalbini susturmak Allah'a yakın olanların vasfıdır. (Artıran, <http://www.derindusunce.org> 16.08.2018; <http://www.dinimizislam.com> 16.08.2018; Erzurumlu İbrahim Hakkı 1990: C 2, s. 106,108). Bu hasletlere sahip olmak da ancak uzlet-i ağıyâr ile mümkün olur. Uzlet, tasavvufta, günaha girmemek ve daha çok ibadet etmek gayesiyle toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak demektir. Halk içinde kalben Hak ile olmak da bir çeşit uzlettir. Aralarında bazı farklar olmakla beraber, “vahdet, halvet ve inziva” terimleri de aynı manada kullanılır. Tarikatın dördüncü erkânı olan uzlet-i ağıyâr ise insanı Allah'tan uzaklaştıran her şeyi gönülden çıkartmaktır (<https://www.mumsema.org> 27.08.2018; <https://sorularlailamiyet.com> 27.08.2018).

- 4 Fıkr oldu beşincisi anın halk-ı Hudâdan
Altıncısıdır zikr-i müdâm it anı her bâr

Tarikat erkânının beşincisi Allah'ın yarattıklarını tefekkürdür. Altıncısı da zikr-i müdâm olup her an Allah'ı anmaktır.

Tarikatın beşinci erkânı Allah'ın yarattıklarını tefekkürdür/düşünmektir. Tefekkür, iyilerin hasletidir. Nitekim Kuran-ı Kerim'de iyilerden bahsedilirken; *“Onlar, ayakta iken, otururken ve yanlarına uzandıklarında Allah'ı anarlar ve göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.”* buyrulmaktadır. Peygamber

⁵ Bu hususla alakalı olarak Marifetnâme'de anlatılan şu hikâye manidardır: “Bir gün bülbül, şahine; ikimiz de kuşuz. Neden senin yerin padişahın sarayı, benim yerim bahçenin dikenliği olmuş. Sen kuşları avlar, yer, muradına erer, padişahın yanında değer çok, kuşların sultanı olursun da ben, her gece sabahlara kadar feryat eder gülün açılmasını beklerim. Ben uyumadan o açmaz, uyanınca açılmış görürüm, açıldığını hiç göremem ve bir türlü muradına eremem, dikenler arasında muratsız ağlar, yüreğimi dağlarım. Şahin, ona; ben bin murat alır, birini söylemem, sen bir murat almadan bin söylersin. Onun için muratsız kalır, feryat edip durursun, diye cevap vermiş.” (Erzurumlu İbrahim Hakkı 1990: C 2, s. 106).

Efendimiz (SAV) de; *“Tefekkürden büyük ibadet yoktur.”*, *“Bir saatlik tefekkür, bir senelik ibadetten daha hayırlıdır.”* hadisleriyle tefekkürü tavsiye etmektedir. Tefekkür, Allah’ın zatını değil, kudret ve nimetlerini düşünerek O’nu anmaktır (<http://www.kuranmeali.org> 27.08.2018; Aslıhan 2016: <http://www.halveti.tc> 27.08.2018, Cebecioğlu, 1997: s. 704). Ayette tezekkür ve tefekkür birlikte anılmıştır. Kuddûsî de beytinde tefekkürden sonra sözü tezekküre getirmiştir. Buna göre tarikatın altıncı erkânı tezekkür/zikir, hem de zikr-i müdâmdır/daimi zikir halidir. Daimi zikir, hiçbir şeyin mani olamadığı zikirdir. Bu da ancak seçkin kulların kârıdır. Kuran-ı Kerim’de bu has kullar ve zikirleri hakkında; *“Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah’ı anmaktan alıkoyamadığı insanlardır.”* buyrulmaktadır. Peygamber Efendimiz (SAV) hem zikretmiş, hem zikri telkin etmiş hem de; *“Rabbini zikredenle etmeyenin farkı, diriyle ölünün farkı gibidir.”* gibi hadisleriyle zikri tavsiye etmiştir (<http://www.kuranmeali.org> 27.08.2018; <http://www.islamveihsan.com> 28.08.2018). Ebedi dirilik bahşeden zikir, zamana bağlı olmayan bir ibadet olup lisanla, kalple ve sırta yapılır. Zikir, lisandan kalbe hatta sırta intikal edince zikr-i müdâm gerçekleşir. Bu zikir, ayakta, otururken, yan üstüne uzanıldığında, ticaret ve alışverişte hatta uykuda bile devam eder. Salikin maksudu elbette ki zikir ve seyrü sülûkta bu mertebeye ulaşmaktır.

- 5 **Kuddûsî** umar ki yiyüp içüp uyur iken
Bir gün ola virile ana rütbe-i sâlâr (Doğan, 2013: s. 632).

Kuddûsî, yiyip, içip uyurken bir gün kendisine mürşitlik mertebesi verilmesini umar.

Kuddûsî, şiirinin makta beytinde bulunduğu manevi makama uygun bir tevazu ile seslenmektedir. Şair her ne kadar kendine sesleniyor gibi görünse de hakikatte yiyip, içip uyuyan kendisi değildir. Kadîrî mürşidi Kuddûsî, müntesiplerine, yolda olanlara, kendisini sevenlere; yiyerek, içerek ve uyuyarak yol alınmaz, böyleleri umsa bile bunlara mürşitlik mertebesi verilmez, demektedir.

Hülasa olarak Ahmed Kuddûsî, bu gazelinde; “erkân-ı tarikat” veya “hilye-i Ebdâl” denilen tarikatın altı erkânını dile getirmiştir. Şair bu altı erkânı, ricâlü’l-gayb zümresine mensup Ahyâr’dan rivayetle yazmıştır. Dervişlerde bulunması gereken bu altı erkân; *“taklîl-i ta’âm/az yemek, taklîl-i menâm/az uyumak, taklîl-i kelâm/az konuşmak, uzlet-i ayyâr/Allah’tan başkasını gönülden çıkarmak, halk-ı Hudâyı fikr/Allah’ın yarattıklarını tefekkür ve zikr-i müdâm/Allah’ı devamlı zikretmek”* tir.⁶ Bu altı erkânın fazilet ve kıymetleri ayet ve hadislerle sabittir. Mar’âşîzâde Ahmed Kuddûsî, bu şiiri ile irşat ve seyrü sülûk bağlamında erkân-ı tarikata/hilye-i ebdâla hem rağbetini göstermiş hem de müntesiplerine tavsiye etmiştir.

⁶ Tarikatın bu altı erkânı, Erzurumlu İbrahim Hakkî’nin Marifetnâme adlı eserinde irfan yolunun direkleri/esasları adıyla geniş bir şekilde anlatılmıştır. Bu hususla alakalı olarak bk.: Erzurumlu İbrahim Hakkî, 1990: C 2, s. 89-148).

KAYNAKÇA

- Ahmed Kuddûsî Mar'âşî, *İcâzet-nâme*, Konya Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi (KKMK) Türkçe Yazmaları, TY. Nu.: 10111.
- Alıcı, Lütfi (2017), *Mar'âşî-zâde Ahmed Kuddûsî Risâleler (Pend-Nâme-Vasiyyet-Nâme-İcâzet-Nâme-Nasâih ve Mektuplar) Çeviri Yazı-Tıpkıbasım*, Noya Medya Yay., Kahramanmaraş.
- Alıcı, Lütfi; Gedik, Sadi (2018), *Mar'âşîzâde Ahmed Kuddûsî ve İcâzetnâme-i Kuddûsî Adlı Eseri*, International Journal of Language Academy, Volume 6/1 March 2018 p. 220/235.
- Artıran, Nur H. , "Az Yemek, Az Uyumak ve Az Konuşmak", <http://www.derindusunce.org> (15.08.2018).
- Cebecioğlu, Ethem (1997), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara.
- Coşan, M Es'ad, (2000), "Tasavvufta Dört Şey Artı İki Şey Yapmak Lazım", <http://mecmerkezi.org> (27.09.2018).
- Doğan, Ahmet (2013), *Kuddûsî Divanı Tenkitli Metin*, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara.
- El-Hac Mehmed Nuri Şemseddin El-Nakşibendî (1992), *Tam Miftâhu'l-Kulûb/Kallblerin Anahtarı*, Salah Bilici Kitabevi Yay., İstanbul.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (bty), *Marifetnâme*, (Sadeleştiren: Turgut Ulusoy), 8. Baskı, Erzurumlu İbrahim Hakkı Vakfı Yay., C 2, (byy).
- Han, Alp Eren (2018), *Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr*, KMBB Yay., Kahramanmaraş. <http://www.turkedebiyatiisimlersonzlugu.com> (24.03.2018). <https://www.yazmalar.gov.tr> (23.11. 2016). <http://www.ilimveirfan.com.tr> (27.11.2016). <https://sorularlailamiyet.com> (15.08.2018). <http://www.dinimizislam.com> (16.08.2018). <https://www.mumsema.org> (27.08.2018). <http://www.kuranmeali.org> (27.08.2018). <http://www.islamveihsan.com> (28.08.2018).
- Kara, Mustafa (2004), *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yay., İstanbul.
- Ketencioğlu, Aslıhan (2016), "Tefekkür", <http://www.halveti.tc> (27.08.2018).
- Köksal, M. Âsım (2001), *Hak Âşık'ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (KS)*, (hzl.: A. C. Köksal) Köksal Yay., İstanbul.
- Kuddûsî, *Külliyât-ı Kuddûsî*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi (KKMK), TY.: Nu.: 2444.
- Kuyumcu, Fehmi (1982), *Kuddûsî Dîvânı*, Gaye Matbaacılık Sanayi Yayınları, Ankara.
- Ögke, Ahmet (2001), "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricalü'l-Gayb: İbn Arabî'nin Görüşleri", *Tasavvuf*, S 5, ss. 161-201.
- Sunar, Hüseyin (1998), *Ahmed Kuddûsî'nin Hazinetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr Adlı Eserinin Tercemesi, Tahrîk ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tenik, Ali (2011), *Ahmed Kuddûsî (İbnü'l-Meraşî)*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Uludağ, Süleyman (2008), "Ricâlullah, Ricâlü'l-Gayb", *TDVİA*, C 35, TDV Yay., İstanbul.

